

БАТЛАВ.

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Д.ЭНХТҮВШИН

**ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

2025 оны 10 дугаар сарын 03-ны өдөр

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл шаардлага

1.1 Хууль зүйн үндэслэл

Манай улс 2015 оны Эрүүгийн хуульд “хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах”¹ буюу дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрөөд буй “Corporate Criminal Liability” онолыг хуульчилсан нь олон улсын жишигт нийцсэн дэвшил болсон. Түүнчлэн энэ нь Монгол Улсын нэгдэн орсон Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц² болон Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц³-д нийцдэг. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад 34 төрлийн гэмт хэрэгт хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхээр байна. Эрүүгийн хариуцлагын төрлөөр нь авч үзвэл зөвхөн торгох ял оногдуулах долоон зүйл, торгох ял, эрх хасах арга хэмжээ оногдуулах 24 зүйл, татан буулгах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх хоёр зүйл, эдгээрийг хамтад нь хэрэглэх нэг зүйл байна.

Улмаар 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (цаашид “ЭХХШТХ” гэх)-н зорилгод “... гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах...” гэж тусган, мөн хуулийн 20-р бүлгээр хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой тусгайлсан бүлэг оруулж өгснөөр хуулийн этгээдийн гэм бурууг тогтоож, түүнд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах асуудал процессын хэм хэмжээний хувьд “тодорхой хэмжээнд” зохицуулагдсан.

ЭХХШТХ-ийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.13 дах хэсэгт “оролцогч гэж сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч, хуулийн этгээд, тэдгээрийн хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчийг хэлнэ” гэж хуулийн этгээдийг сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээс хэргийн оролцогчийн хувьд ялгамжтай авч үзсэн. Энэ нь дэлхийн Загвар эрүүгийн процессын хууль⁴ болоод хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулдаг улс орнуудын жишигт нийцдэг. Хэдий тийм боловч ЭХХШТХ-д сэжигтэн, яллагдагчид хамаарах зарим зохицуулалтыг хуулийн этгээдэд нэгэн адил хэрэглэх байдлаар ерөнхийлөн тусгасан ба хуулийн этгээдийн онцлогт

¹ 2015 оны Эрүүгийн хуульд “хуулийн этгээдэд ял оногдуулах” гэж хуульчилсан байсныг 2017 оны нэмэлт өөрчлөлтөөр “хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах” болгон өөрчлөн найруулсан.

² Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц, 2003, 26 дугаар зүйл.

³ Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц, 2004, 10 дугаар зүйлийн 2 дах хэсэг.

⁴ Model Codes for Post-Conflict Criminal Justice | United States Institute of Peace

тохирсон журам бүрэн тусгагдаагүй зохицуулалтууд бий. Тэдгээрийн нэг нь хуулийн этгээдэд авах таслан сэргийлэх арга хэмжээний зохицуулалт юм. Түүнчлэн мөрдөн шалгах ажиллагааны хуулийн этгээдийн субъектын онцлогт тохирсон нарийвчилсан зохицуулалт дутмаг байна.

Хуулийн этгээдэд авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ

ЭХХШТХ-ийн 14.1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт “Яллагдагч, шүүгдэгчид энэ хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу дараах таслан сэргийлэх арга хэмжээ авна” гэсний 1.1 дэх хэсэгт “хувийн баталгаа гаргах”, 1.2 дах хэсэгт “тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх”, 1.3 дах хэсэгт “хязгаарлалт тогтоох”, 1.4 дэх хэсэгт “барьцаа авах”, 1.5 дах хэсэгт “цагдан хорих”, 1.6 дах хэсэгт “цэргийн ангийн удирдлагад хянан харгалзуулах” таслан сэргийлэх арга хэмжээний төрлүүдийг хуульчилсан. Тус хуулийн 14.4 дүгээр зүйлийн 4.4 дэх хэсэгт зааснаас үзвэл шалгагдаж буй хуулийн этгээдэд “тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх” таслан сэргийлэх арга хэмжээг авч болохоор заасан. Ингэхдээ тус хуулийн 14.1 дүгээр зүйлийн 1.2 дах хэсэгт заасан “тодорхой үйл ажиллагаа явуулах, албан үүргээ биелүүлэхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ”-ний нэг төрөл байдлаар хэрэгжиж байна.

ЭХХШТХ-ийн 14.4 дүгээр зүйлийн 4.4 дэх хэсэгт заасан хуулийн этгээдэд тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахтай холбоотой журам дараах байдлаар хуульд зохицуулагдсан байна.

№	Журам	ЭХХШТХ-ийн зохицуулалт
1	Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ (ТСАХ) авах үндэслэл	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд яллагдагч саад учруулахгүй байх нөхцөлийг хангах
2	ТСАХ авагдах субъект	ЭХХШТХ-ийн 14.1 дүгээр зүйлийн 1.1-т дэх хэсэгт яллагдагч, шүүгдэгч гэж заасан боловч мөн хуулийн 14.4 дүгээр зүйлийн 4.4 дэх хэсэгт “хуулийн этгээд”-д хамааруулж зохицуулсан.
3	ТСАХ авах эрх бүхий этгээд	Прокурорын саналыг харгалзан шүүхийн зөвшөөрлөөр
4	ТСАХ авахад харгалзах үндэслэл, нөхцөл	Зохицуулагдаагүй
5	ТСАХ авах хугацаа	Зохицуулагдаагүй
6	ТСАХ авахыг хориглох нөхцөл	Зохицуулагдаагүй
7	ТСАХ зөрчсөнөөс үүсэх үр дагавар	Зохицуулагдаагүй
8	ТСАХ хүчингүй болгох, хугацаа сунгах, өөрчлөх үндэслэл, журам	Зохицуулагдаагүй

Дээрхээс үзэхэд ЭХХШТХ-д дараах хоёр журам огт тусгагдаагүй байна:

- Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад харгалзах нөхцөл,
- Тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээний хугацаа.

Хуулийн этгээдийн хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөний хязгаарлах ажиллагаа

ЭХХШТХ-ийн 26.1 дүгээр зүйлд Хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг хянах, хязгаарлах ажиллагааны талаар зохицуулсан байх ба тус зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Мөрдөгч гэмт хэрэгт үйлдэхэд ашигласан, үйлдэж олсон байж болох, эсхүл хэрэгт ач холбогдолтой хөрөнгийг нуух, утсгах, эрх шилжүүлэх үндэслэл бүхий сэжиг байвал прокурорын зөвшөөрлөөр дараах ажиллагаа явуулна” гээд 1.1-т “үл хөдлөх болон эдийн бус хөрөнгө, санхүүгийн болон өрийн хэрэгсэл, улсын бүртгэл, зохиогчийн эрх, патент, гэрчилгээ, лиценз, тусгай зөвшөөрөл, тээврийн хэрэгслийн бүртгэлтэй холбоотой шилжилт хөдөлгөөн, банк, бусад санхүүгийн байгууллагад байгаа мөнгөн хөрөнгийн гүйлгээний шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах” гэж заасан.

Хуулийн этгээдийн хувьд улсын бүртгэл, лицензийн шилжилт хөдөлгөөн хязгаарлах, банкны дансны гүйлгээг хязгаарлах ажиллагааг ихэвчлэн авдаг. Гэвч эдгээр ажиллагааг хэрэгжүүлэх нөхцөл, шаардлага, хугацааны зохицуулалт мөн л тодорхой бус.

Иймд дээрх зохицуулалтуудыг нарийвчлан хуульчлах нь хууль зүйн хувьд дараах үндэслэлтэй:

1. Процессын тодорхой байдал

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.14 дэх хэсэгт тодорхойлсноор Монгол Улсын иргэн шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийг баталгаатай эдлэхээр заасан. Шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийн үндэс нь процессын шударга ёс бөгөөд процессын хэм хэмжээ нь хуульд үндэслэсэн, бүрэн, тодорхой бөгөөд хоёрдмол агуулгагүй байх нь тус зарчмыг хангах суурь нь юм. Тус зарчим нь ЭХХШТХ-ийн 1.6 дугаар зүйлд заасан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хууль ёсны байх зарчимтай нөхцөлддөг ба тус хуулийн 1.6 дугаар зүйлийн 6 дах хэсэгт “Энэ хуульд зааснаас өөрөөр эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх хэм хэмжээг тогтоосон журам гаргахыг хориглоно” гэж заасан. Мөн Монгол Улсын үндсэн хуулийн цэц нь “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.10 дугаар зүйлийн 11 дэх хэсэг нь шүүгдэгчид цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах талаар ерөнхийд нь зохицуулсан боловч энэ талаарх үндэслэл, журмыг хуульд нарийвчлан тодорхойлоогүй, уг арга хэмжээг дур мэдэн хэрэгжүүлэхээс хангалттай хамгаалаагүй байна. Тодруулбал, шүүгдэгчийн цагдан хорих үндэслэлийг хуульд тодорхой заах, цагдан хоригдсон шалтгаан, үндэслэлээ мэдэх болон зохисгүй удаашралгүйгээр шүүлгэх эрхийг эдлүүлэх, цагдан хоригдсон, цагдан хоригдсон шийдвэрт гомдол гаргах болон давтамжтайгаар хянах журмыг

тусгах позитив үүргээ төр биелүүлээгүй байх тул энэ зохицуулалт нь Үндсэн хууль зөрчсөн” хэмээн дүгнэсэн байна⁵.

Энэ ч зорилгоор Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.1 зүйлийн 1.8 дах хэсэгт “Хүний халдашгүй чөлөөтэй байх эрхийг баталгаажуулж, шүүхийн шийдвэргүйгээр баривчлах, цагдан хорих, иргэний эрхийг хязгаарлах ажиллагааг зогсоон, хүний эрхийг хамгаалах, процессын шударга ёсыг хангах, мэргэжлийн байлгах чиглэлд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай, Хууль сахиулах ажиллагааны тухай, Таслан сэргийлэх ажиллагааны тухай, Шүүхийн шинжилгээний тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны тухай хуулиудыг бүрэн процессжуулан хуульчилна” гэж тусгажээ.

Процессын тодорхой байдлыг хангах нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болоод Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарчимд бүрнээ нийцэх ба хэм хэмжээний бус байдлаар иргэн, хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдлыг дордуулахаас урьдчилан сэргийлэх, шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийн биелэлтийг хангах суурь болно.

i. Нотлох үүргийн хуваарилалт

Эрүүгийн процессын үндсэн зарчмын нэг бол нотлох үүргийг төр хүлээх зарчим юм⁶. Гэтэл одоогийн зохицуулалтаар хуулийн этгээдийн тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад харгалзах нөхцөлийг тодорхойлоогүйгээс хэргийн оролцогч өөрөө тус арга хэмжээнд харгалзаж үзэх нөхцөлийг тодорхойлж нотлох, нөгөө талаас хугацааны хязгаар байхгүйгээс арга хэмжээг хүчингүй болгуулах хүсэлтийг хэргийн оролцогч өөрөө гаргаж, түүнийхээ үндэслэлийг нотлох зэргээр нотлох үүргийг de facto хүлээж байдаг. Ингэснээр нотлох үүргийн хуваарилалт зөрчилдөж, иргэн, хуулийн этгээдийн эрх зөрчигдөх нөхцөл үүснэ.

Бусад улс орны туршлага

Хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэдэг эрх зүйн зохицуулалттай Франц, Испани, Эквадор зэрэг улсуудын процессын хуулиас үзвэл эдгээр улс оронд эрүүгийн гэмт хэрэгт шалгагдаж байгаа хуулийн этгээдийн хувьд хөрөнгө хамгаалах хэлбэрийн түр арга хэмжээнүүд авахаар хуульчлагдсан байна. Ингэхдээ ихэвчлэн нотлох баримт цуглуулах, нотлох баримтыг устгах, нуун дарагдуулахаас зайлсхийх, хохирогчийн хохирол барагдах боломжийг баталгаажуулах зэрэг зорилготой байна. Тухайлбал Франц улсын эрүүгийн процессын хууль (Code de procedure penale⁷)

⁵ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2025 оны 6 сарын 13-ны өдрийн 07 дугаартай дүгнэлт

⁶ ЭХХШтХ-ийн 1.7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг Мөрдөгч, прокурор нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгаж хянасны үндсэн дээр хэргийн бодит байдлыг тогтоох үүрэгтэй, 1.7 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг Шүүх, прокурор, мөрдөгч нь сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээс гэм буруугүй болохыг өөрөөр нь нотлуулахаар шаардахыг хориглоно.

⁷ [Code of Criminal Procedure - Légifrance](#)

болоод Ялын код (Code pénal⁸)-д зааснаар хөрөнгө царцаах⁹, үйл ажиллагааг түр зогсоох¹⁰, компанийн дотоод үйл ажиллагааг хянаж хэрэгжүүлэх хэрэг гүйцэтгэгч томилох¹¹, компани дээр шүүхийн хяналт хэрэгжүүлэх¹² зэрэг түр арга хэмжээ авахаар хуульчилсан. Эдгээрээс хэрэг бүртгэгч томилох, шүүхийн хяналт хэрэгжүүлэх арга хэмжээний үеэр тухайн шалгагдаж буй эрүүгийн хэрэгтэй шууд хамааралтай үйл ажиллагааг зогсоох/түдгэлзүүлэх, тусгай зөвшөөрлийг түдгэлзүүлэх, эсвэл тодорхой санхүүгийн хязгаарлалтууд тавигддаг. Эдгээр арга хэмжээг авахад дараах шаардлагууд тавигдана:

- Шүүхийн зөвшөөрөл авсан байх;
- Хууль ёсны зарчимд нийцсэн буюу зөвхөн хуульд заасан тохиолдолд тус арга хэмжээг авах;
- Тодорхой хүрээнд, тодорхой хугацаатай авагдах (жишээ нь хэрэг гүйцэтгэгч томилогдож байгаа бол 6 сар тутам шүүхээр хянагддаг;
- Хүний эрх, эрхэм чанарт үл халдах;
- Улс дамнасан мөрдөн шалгалтын тохиолдолд гадаад улсын хөрөнгөд онцгой хамгаалалт тогтоох;

Түүнчлэн Франц улсын хувьд банкны дансан дах мөнгийг царцаах (saisie réelle spéciale) ажиллагааг хийсэн бол 10 хоногийн дотор шүүхээс тус арга хэмжээг үргэлжлүүлэх эсэхийг шийддэг зохицуулалттай.

Эндээс үзвэл хуулийн этгээдийг эрүүгийн хэрэгт шалгаж байх хугацаанд түр арга хэмжээ авах зохицуулалт дэлхийн улс орнуудад янз бүрээр хуульчлагдсан байна. Гагцхүү тухайн арга хэмжээг авах үндэслэл, шаардлага, хугацаа, цаашлаад процедур журмыг дэлгэрэнгүй тусгаж, зайлшгүй шаардлагатай үед бөгөөд шалгаж буй эрүүгийн хэрэгт шууд хамааралтай байдлыг харгалздаг нь харагдаж байна.

1.2 Практик шаардлага

Эрүүгийн хуульд хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах зохицуулалт хуульчлагдсанаас хойш жил ирэх тусам хуулийн этгээдэд холбогдуулан шалгаж буй эрүүгийн хэргийн тоо өсөж байна¹³. Гэтэл холбогдох процессын хэм хэмжээг нарийвчлан тодорхойлж өгөөгүйгээс практикт хэргийн нөхцөл байдлаас үл хамааран тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэж байх бүхий л

⁸ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/

⁹ Criminal of Criminal Procedure – 706-103, 706-141

¹⁰ Code of Penalty – 131-39

¹¹ Code of Penalty – 131-39-2

¹² Code of Penalty – 131-46 (Татан буулгах нь эрүүгийн хариуцлагын нэг төрөл боловч эцсийн шийдвэр гарахаас өмнө шүүхээс урьдчилсан байдлаар хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдлыг түдгэлзүүлэх тохиолдол байдаг)

¹³ 2023 онд анхан шатны шүүхүүд нийт 23 хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хүлээн авснаас 18 хэрэгт хуулийн этгээдийг гэм буруутайд тооцож эрүүгийн хариуцлага оногдуулсан бол 2024 онд 27 хуулийн этгээдэд холбогдох эрүүгийн хэрэг хүлээн авснаас 15 хуулийн этгээдийг гэм буруутайд тооцож эрүүгийн хариуцлага оногдуулсан байна. (Монгол Улсын шүүхийн ерөнхий зөвлөл, "Монгол Улсын шүүхийн 2023, 2024 онуудын шүүн таслах ажиллагааны нэгдсэн дүн мэдээ")www.judcounsel.mn 2024, www.judcounsel.mn 2023

хугацаанд хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг бүрэн түдгэлзүүлэх, банкны данс дах мөнгө түгжигдэх тохиолдол гарч байна. Энэ нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилгоос давсан, эдийн засаг, нийгэмд хэт хохиролтой үр дагавар бий болгох эрсдэлтэй.

Таслан сэргийлэх арга хэмжээ нь эрүүгийн процессын онолд “сэжигтэн, яллагдагч нь мөрдөн шалгах, шүүхийн ажиллагаанаас зайлсхийх, дахин гэмт хэрэг үйлдэх, нотлох баримтыг устгах, хуулийн үйл явцад саад учруулахыг урьдчилан сэргийлэх” зорилготой. Мөрдөн шалгах ажиллагааны хувьд тухайн хэргийн талаар нотловол зохих байдлыг тогтооход чиглэсэн байх ёстой болохоос тус зорилгоосоо давсан байдлаар хэрэгжих, хугацаагүйгээр бусдын эрхийг хөндөх үндэслэл болж болохгүй. Гэвч хуульд хуулийн этгээдэд үйл ажиллагааг түдгэлзүүлэх таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах ажиллагаа хийхэд нөхцөл, шалгуур тодорхой тусгагдаагүйгээс практикт дараах хүндрэлүүд гарч байна:

- Үйлдвэрлэл, үйлчилгээ тасалдах, орлого олох эх үүсвэр бүрэн хаагдах;
- Түргэн муудах бүтээгдэхүүн чанараа алдах, нийлүүлэлтийн сүлжээ тасалдах;
- Нийтийн ашиг сонирхолд хохирол учрах (ялангуяа төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр эсвэл концессоор үйл ажиллагаа явуулж буй бол);
- Ажилтнуудын хөдөлмөр эрхлэлт, тэдний өрхийн орлогод сөрөг нөлөө үзүүлэх;
- Хувийн хэвшил эргэлтийн хөрөнгөгүй болох, өдөр тутмын төлбөр тооцоо саатаж, бизнесийн хэвийн ажиллагаа алдагдах;
- Хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэх боломжтой болох (татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлт, үйл ажиллагааны тайлан мэдээ хүргүүлэх үүрэг зэрэг);
- Зээлийн эргэн төлөлт, хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа доголдож, санхүүгийн нэр хүнд буурах;
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилгоос давсан нийгэм, эдийн засгийн үр дагавар үүсэх;

ЭХХШТХ-д зааснаар хуулийн этгээдийн эрхийг тодорхой хэмжээнд хязгаарлах эрх зүйн боломжийг нээж өгсөн ч, энэ хязгаарлалт нь угтаа пропорциональ зарчимд нийцсэн буюу зайлшгүй бөгөөд хууль ёсны зорилгод нийцсэн хамгийн бага хязгаарлалтаар хэрэгжих ёстой.

Нөгөөтээгүүр, Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан “Алсын хараа – 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилтын 4.1 дэх хэсэгт эдийн засаг жил бүр тогтвортой өсөж, ажил эрхлэлт тасралтгүй нэмэгдсэн байх, бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадвар дээшилсэн байх, хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлсэн байх зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3-р бүлэгт зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулж, бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулан, төр, хувийн хэвшлийн

түншлэлийг бэхжүүлж, олон тулгуурт, хүртээмжтэй, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бэхжүүлнэ гэсэн зорилгыг тусгасан.

Гэтэл хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг түдгэлзүүлэх, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах зэрэг ажиллагааг тодорхой хязгаарлалтгүй хэрэгжүүлэх нь зөвхөн тухайн компанийн бус, улсын эдийн засаг, татварын орлогын хувьд ч ноцтой үр дагавар дагуулна. Үүнд:

- **Бизнесийн эрсдэл:** Тодорхой хугацаанд компани үйл ажиллагаагаа бүрэн зогсоох, эргэлтийн хөрөнгөгүй болох зэрэг нь нийлүүлэлт тасалдах, харилцагч, хэрэглэгчдийн итгэл алдагдах, цаашлаад санхүүгийн нөхцөл байдал илтэд дордох шалтгаан болж байна. Ялангуяа үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тасралттай ажиллагаа шаарддаг салбаруудад (эрчим хүч, хүнсний үйлдвэрлэл, эм ханган нийлүүлэлт гэх мэт) энэ нь улс орны аюулгүй байдал, нийтийн ашиг сонирхолд ч шууд нөлөөлөх эрсдэлтэй.
- **Ажил эрхлэлт:** Хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг тодорхойгүй хугацаагаар зогсоох, банкны дансыг удаан хугацаанд хаах зэрэг нь олон зуун, зарим тохиолдолд хэдэн мянган ажилтны хөдөлмөр эрхлэлтэд шууд нөлөөлнө. Энэ нь өрхийн орлого буурах, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлт хоцрогдолд орж, өр үүсэх зэрэг олон сөрөг нөлөөтэй.
- **Татварын орлого:** Монгол Улсын Сангийн яамны 2024 оны төсвийн тайлангаас үзэхэд улсын төсвийн нийт орлогын 21.4%-г нэмэгдсэн өртгийн албан татвар, 23%-ийг аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар бүрдүүлдэг ба аж ахуйн нэгжээс улсын төсөвт 6.4 их наяд төгрөгийг төвлөрүүлжээ¹⁴. Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаа доголдох нь улсын төсөвт ордог голлох татваруудын (ААНОАТ, НӨАТ, гаалийн татвар) бүрдүүлэлтэд тасалдал үүсгэж, төсвийн орлогыг багасгах сөрөг үр дагавартай.
- **Хөрөнгө оруулалтын орчин:** Хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг түдгэлзүүлэх арга хэмжээг үндэслэлгүй, хэт өргөн хүрээнд хэрэглэх нь гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдын итгэлд сөргөөр нөлөөлнө. АНУ-ын Төрийн департаментын “Investment Climate Statement: Mongolia 2024” тайланд Монголын бизнесийн орчныг тодорхойгүй хууль тогтоомж, тогтворгүй зохицуулалт нь хөрөнгө оруулалтын эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг гэж дүгнэсэн.¹⁵ Ингэснээр гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал саарч, бизнесийн өрсөлдөх чадвар буурах эрсдэлтэй.

Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгддөг Allianz Risk Barometer – Бизнесийн томоохон эрсдлийг тодорхойлох нь 2025 тайланд бизнесийн тасалдал нь бизнесийн эрсдлүүдийн 2 дугаарт бичигдсэн. Бизнесүүдийн хувьд үйл ажиллагаа түр зогсох, доголдол, тасалдал үүсэх зэрэг тохиолдолд жижиг бизнесүүд санхүүгийн дарамт, эрэлт буурах зэрэгт хамгийн хурдан буюу дунджаар 1-3 сарын дотор хямралд ордог

¹⁴ Үндэсний статистикийн хороо, “Улсын нэгдсэн төсөв 2024 он”, 2025 <https://downloads.1212.mn/>

¹⁵ АНУ-ын Төрийн департамент, “Investment Climate Statement: Mongolia 2024”, 2025 он [U.S. Department of state 2024 mongolia investment climate statement](https://www.state.gov/departments/economic-development/energy-and-environmental-affairs/energy-environment-and-climate/energy-environment-and-climate-statements/2024-mongolia-investment-climate-statement)

бол дунд, том байгууллагуудын хувьд 3-6 сарын дотор санхүү, үйл ажиллагааны стресс мэдрэгдэж, үйл ажиллагааны онцлог, эрсдлийн удирдлага зэргээсээ хамааран хаалгаа барих хүртэл эрсдэлд ордог талаарх судалгаанууд бий.

Иймд хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг түдгэлзүүлэх, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах зэрэг арга хэмжээг авахдаа эдийн засаг, нийгмийн бодит үр дагаврыг хуульд тодорхой тусгаж, хугацааны зохицуулалтыг оновчтой болгох шаардлагатай байна.

Хоёр. Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Энэхүү хуулийн төслийн зорилго нь ЭХХШТХ-д хуулийн этгээдэд таслан сэргийлэх арга хэмжээ, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөн хязгаарлах ажиллагааг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон үүсдэг зохицуулалтын дутагдлыг арилгах, эрх зүйн орчныг сайжруулахад оршино.

Уг хуулийн төслөөр хуулийн этгээдэд хамаарах таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөн хязгаарлах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд харгалзах нөхцөл, хугацааг тодорхой тогтоох замаар хуулийн этгээдийн эрх зүйн байдлыг бодитой, шударга байдлаар хамгаалах, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож ЭХХШТХ-д нэмэлт оруулах юм.

Хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 1.2 дах хэсэгт заасны дагуу нэмэлт оруулах хуулийн төсөл хэлбэрээр боловсруулах бөгөөд төсөлд ЭХХШТХ-д нэмэлт оруулах зохицуулалтыг тусгана. Хуулийн төсөл нь нийт 2 зүйлээс бүрдэх бөгөөд 1 дүгээр зүйлд хуульд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт оруулах, 2 дугаар зүйлд дагаж мөрдөх хугацааг тусгасан.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар, хүрэх үр дүн, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай

ЭХХШТХ-д нэмэлт оруулах хуулийн төсөл батлагдсанаар хуулийн этгээдэд таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах ажиллагаанд харгалзах нөхцөл, үндэслэл тодорхой бус, хугацааны хувьд тодорхой зохицуулаагүй байдлыг зохицуулж хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг бий болгоно. Тогтвортой байдал бий болсноор хуулийн этгээдийн ашиг, алдагдал, эрсдэлийн хэмжээг бууруулах боломж бүрдэх ба улмаар Монгол Улсад гадаадын хөрөнгө оруулалт татах нийгэм, хууль зүйн эерэг үр дагавартай.

ЭХХШТХ-д нэмэлт оруулах Хуулийн төсөл батлагдсанаар төрийн байгууллагад төсвийн дарамт учруулахгүй ба хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардал өсөх зэрэг эдийн засгийн сөрөг үр дагавар гарахгүй болно. Иймд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 1.4 дэх хэсэгт заасан хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан гарах зардлын тооцоо хийх шаардлагагүй.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай уялдсан байдал, уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан шинээр боловсруулах буюу нэмэлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай

ЭХХШТХ-д нэмэлт оруулах тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэн боловсруулах бөгөөд Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн үзэл баримтлал, зорилго, цаг үеийн нөхцөл байдалтай уялдаж буй билээ. Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох шаардлага үүсэхгүй болно.
